

ЈЕДНО МИШЉЕЊЕ О „ДИРЕКТИВАМА ЦК“ ЗА ЈУЛСКИ УСТАНАК У ЦРНОЈ ГОРИ 1941. ГОДИНЕ

Познато је да је одлука за устанак народа Југославије против окупатора донесена 4. јула 1941. године у Београду, на састанку Централног комитета КПЈ.

Међутим, постоји мишљење изнесено у литератури да је за устанак у Црној Гори ЦК донио двије одлуке.

Батрић Јовановић је у својој књизи „Црна Гора у НОР и социјалистичкој револуцији I“ (издање „Војно дјело“), на стр. 139. и 140. написао следеће:

„Одмах после 5. јула у Централном комитету КПЈ, чије је сједиште било у Београду, дошао је из Црне Горе Митар Бакић. У кући Воја Мрчарице одржан је састанак којем су присуствовали секретар ЦК КПЈ Јосип Броз Тито, члан Политбироа ЦК КПЈ Иван Милутиновић и Митар Бакић, члан Војне комисије ЦК КПЈ. Бакић је обавијестио Тита и Милутиновића о ситуацији у Црној Гори, о броју ударних група и бораца у њима, о наоружању, утицају КПЈ и расположењу народа. На овом састанку ријешено је:

прво, да се у Црној Гори дигне општенародни устанак против окупатора, који би се проширио и на Херцеговину⁹⁶;

друго, да се у случају непријатељске офанзиве на ослобођену територију, што је Тито очекивао као сигурно, не стварају неки чврсти фронтони, већ да се територија брани еластично;

треће, да се образује једно репрезентативно политичко тијело, састављено од представника КПЈ и поштених родољубивих првака опозиционих народних странака, које би иступало као руководство устанка. Митар Бакић је добио налог да се хитно пребаци у Црну Гору и пренесе нову директиву ЦК.⁹⁷

Тако је, упознавши се са ситуацијом у Црној Гори, ЦК КПЈ *измијенио своју одлуку од 4. јула* (подвукао Б. Ђ.), само у односу

⁹⁶ Бакић је упознао Тита и Милутиновића и са приликама у Херцеговини (изјава Митра Бакића аутору) (напомена аутора који се цитира).

⁹⁷ Према сјећању Митра Бакића (напомена аутора који се цитира).

на Црну Гору у којој су били створени и субјективни услови за општенародни устанак. Тито је сматрао да ће рат између Совјетског Савеза и Њемачке трајати дуго, па је оправдано очекивао да се црногорски устанак неће развијати само узлазном линијом, и поред великог борбеног расположења које је тада владало у Црној Гори.

Митар Бакић је, на жалост, стигао са закашњењем у Црну Гору, тако да нова директива ЦК КПЈ није благовремено спроведена. Бакић је дошао у Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, гдје се налазио и делегат ЦК КПЈ Милован Ђилас, кад је партијским организацијама на терену већ била упућена трећа (!) директива ПК и делегата ЦК, која је била идентична са овом директивом ЦК КПЈ, коју је Бакић требало да пренесе. Прије ове треће директиве ПК и делегата ЦК била је упућена друга директива, која је била погрешна.“

О извјештају Митра Бакића који се помиње у овом цитату налазимо податак у писму Ивана Милутиновића које је упућено Врховном штабу 13. фебруара 1942. године. Тамо стоји: „ . . . произишло је из извјештаја које је друг Бакић у јулу мјесецу поднио . . .“¹

Ја, стицајем околности, знам да је Митар Бакић прикупљао податке за тај извјештај у Црној Гори од другова одговорних по војној линији у мјесним комитетима КПЈ.

На основу писања у поменутој књизи Батрића Јовановића др Ђуро Вујовић је у „Историјским записима“ бр. 4. од 1978. год. на стр. 64. написао: „Уосталом, и сам Политбиро ЦК КПЈ и Тито свега неколико дана касније, на основу једног извјештаја Митра Бакића о приликама у Црној Гори, донијели су директиву о покретању општенародног устанка у Црној Гори и са том директивом Бакића упутили у Црну Гору.“

Мало касније, на страни 66. истог чланка, пише: „ упркос томе што је била позната директива ЦК КПЈ о покретању општенародног устанка, коју је у Црну Гору донио Митар Бакић још око 20. јула“

И на страни 67. каже: „Митар Бакић није умιο да нађе сличну мјеру. Осјећао је да нешто треба да каже, јер био је тумач најновије директиве ЦК КПЈ и Тита којом се предвиђало покретање општенародног устанка у Црној Гори. Оцјене и закључци првог дијела савјетовања били су у духу ове директиве. Али како, упркос таквих чињеница, противрјечити делегату ЦК КПЈ? Налазећи се на раскршћу ових дилема, Бакић је у току дискусије три пута мијењао своје мишљење, тако да је у том погледу доста лоше прошао“.¹⁹

¹ Зборник НОР, том III, књ. 4, док. 49.

¹⁹ Саво Брковић на састанку историчара и политичких радника у Титограду од 27. и 28. априла 1976. стенографске биљешке; изјава Блажа Јовановића аутору од 13. децембра 1966. (напомена аутора који се цитира).

Овакав став је усвојио и Перо Морача у својој књизи „Југославија 1941“ — издање Института за савремену историју, Београд 1971. Он на стр. 235, позивајући се на Батрића Јовановића, каже: „Међутим, ова директива је већ сутрадан замијењена новом коју је Покрајински комитет усвојио на темељу упутстава која је 18. јула примио од ЦК КПЈ: да се ради на развијању устанка...“

Морача даље каже, позивајући се на књигу Батрића Јовановића, да је ставове о развијању устанка Покрајинском комитету пренио Митар Бакић и да су на основу тих ставова ПК и делегат ЦК 18. јула замијенили ранију директиву.

Батрић Јовановић каже да су ПК и делегат ЦК донијели одлуку о нападу на градове на састанку ноћу 17/18. јула (стр. 142), а да је Митар Бакић стигао у Беране тек 19. јула (стр. 152). Изгледа да је вријеме доласка Митра Бакића у Беране Јовановић добро забиљежио. Бакићу је требало још дан и по до два да пријеђе растојање од Берана до Пипера, гдје је било сједиште ПК, па је очигледно да он није био у ПК 18. јула, нити је на основу поруке коју је он носио ПК могао донијети тог дана никакву одлуку.

Иако се Морача позива на Јовановића, није га схватио. По Јовановићу ПК је измијенио своју ранију одлуку на бази сопствене процјене ситуације, што је по мом мишљењу тачно, а не на бази поруке коју је донио Бакић.

Као што се види, ствари су мало збркане и очигледно је да неко није у праву.

Оно што је јасно јесте то, да су аутори ових цитата усвојили у потпуности став да је ЦК КПЈ донио двије директиве о устанку, и то једну 4. јула за Југославију, укључујући и Црну Гору и Херцеговину, и другу неколико дана касније посебно за Црну Гору и Херцеговину — о општенародном устанку. Батрић Јовановић изричито каже да је „ЦК КПЈ измијенио своју одлуку од 4. јула“.

Уз пуно поштовање ставова аутора и давалаца изјава, мени је оваква поставка нејасна и неприхватљива из сљедећих разлога:

Прво, нигдје у документима нијесам наишао на податак који би упућивао на то да је ЦК КПЈ донио двије директиве о устанку. Пажљиво сам прегледао „Хронологију догађаја ослободилачке борбе народа Југославије 1941—1945“, издање Војноисторијског института, и на такав податак нигдје нијесам наишао.

Посебно сам пажљиво прочитао два писма ЦК КПЈ која је упутио ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, и то једно од 10. новембра, а друго од 22. децембра 1941. године. У тим писмима се, а нарочито у првом, говори баш о томе да су ПК и делегат ЦК погрешно схватили шта је устанак. То би било право мјесто да се помене та одлука, али о томе нема ни помена.

Насупрот томе, у писму од 10. новембра записано је сљедеће:

„4. Ви грешите у погледу путева устанка. Битно је у вашем схватању да ви супротстављате народни устанак партизанском рату...

Ви не видите да између партизанског рата и народног устанка нема никакве супротности, него насупрот, да је партизански рат у нашим приликама само форма народног устанка“.²

Ове поставке су кристално јасне. Оне не остављају ни трунке сумње у то да они који су донијели одлуку о устанку 4. јула нијесу имали никакве потребе да мијењају ту директиву послије два дана, ма каква гдје била ситуација. Коначно, одлука о устанку није баш зависила од тога каква је конкретна ситуација и расположење у Црној Гори и Херцеговини.

Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак 8. децембра 1941. године шаље писмо ЦК у коме хронолошки набраја догађаје из јулског устанка, али ни ту нема помена о тој „новој директиви“ о општенородном устанку.³

Консултовао сам и неколико другова који раде у Војноисторијском институту и баве се историјом НОР-а већ 35 година, и они су ми потврдили да на такав податак нијесу нигдје наишли.

Друго, одлука о устанку против окупатора од 4. јула садржавала је све елементе за устанак, почев од његових почетних форми, ситних акција, до општенородног устанка. Само су слијепи шаблонисти, а таквих је изгледа било, могли мислити да се у устанку може остати дуже времена на извођењу ситних акција и препада. Било је као дан јасно да ће непријатељ брутално одговорити на сваки наш напад. Ако смо жељели да развијемо устанак, а жељели смо и били смо на то спремни, ми смо на нападе непријатеља морали одговарати противнападима у складу са својим могућностима, а то је довело до нарастања и распламсавања устанка. Устанак је тако од многих схваћен и вођен, а све је то у потпуности омогућавала одлука од 4. јула. Она је на то свом својом снагом и упућивала, те није било никакве потребе за њеним мијењањем, чак и за све вријеме рата, а да и не говоримо за вријеме од само два дана. *Могло је бити допуна и објашњења. Ја сам убијеђен да се у овом случају о томе управо и ради, а да је изјава лоше стилизована и касније исто тако лоше интерпретирана.*

Треће, Митар Бакић је 19. јула 1941. године дошао код Бера, у којима је непријатељски гарнизон држан у опсади, а устанике је нашао у недоумици усљед директиве делегата ЦК и Покрајинског комитета да треба акције свести у герилске оквире и извршити демобилизацију устаника. Значи, директива

² Зборник НОР, том III, књ. 1, док. 93.

³ Исто, док. бр. 117.

и одлука о устанку против окупатора овим је била деградирана и значила је кочење и заустављање устанка. Бакић је казао да долази од ЦК и да је став ЦК да се бескомпромисно води устанак против окупатора. Овакав његов став није био никаква новост за устанике у беранском срезу, али је значи негацију погрешне директиве о демобилизацији, па је због тога поздрављен са одушевљењем, извршен је јуриш на гарнизон и Беране су ослобођене.

Међутим, истини за вољу, мора се рећи да ово није једини случај у Црној Гори. Пошто сам био у близини сједишта Покрајинског комитета, изнијећу укратко како сам ја доживио ту ситуацију.

15. јула 1941. године отпочеле су акције у срезу даниловградском. Било је предвиђено да непријатељску посаду у Спужу нападне 40 устаника. Када је напад отпочео, почели су пристизати сељаци са разних страна, тако да их је ујутро око 8 часова било око 500. Делегат ЦК и Покрајински комитет били су удаљени свега неколико километара од Спужа. Убрзо су добили извјештај о развоју догађаја. Делегат је процијенио да се устанак не развија у духу и на начин како је по његовом мишљењу то замислио ЦК својом одлуком од 4. јула. Због тога је негдје ноћу 15/16. јула донесена одлука да се устанак сведе на ситне герилске акције и изврши демобилизација устаника. У том моменту ситуација на терену Црне Горе била је мобилна. Сви гарнизони су били блокирани.

Директива о демобилизацији и свођењу акција на герилске упућена је рано ујутро 16. јула на све стране.

Тог јутра ОК КПЈ за Подгорицу био је на окупу у свом сједишту, које се налазило код моста на ријеци Ситници испод Зеленике. Рано ујутро Јевто Шћепановић-Чајо пошао је у Пипере да обавијести ПК о ситуацији. Други члан комитета Јагош Ускоковић пошао је да се повеже са МК Подгорица. Ја сам остао у сједишту ОК. Шћепановић је срео курира који је носио директиву за наш ОК, прочитао је, видио о чему се ради и одлучио да је не шаље даље, већ је са њом пошао у ПК да тражи објашњење.

Око 11 часова 16. јула стигао је у сједиште ОК Радоје Дакић-Брко, члан ПК. Враћао се са терена ОК Цетиње. Причао је о подвигу устаника Ријечке нахије, који су 15. јула код Кошћела дијелом заробили а дијелом уништили један моторизовани италијански батаљон. Говорио је и о огромном одушевљењу које у народу влада за устанак. Кад сам га обавијестио о успјесима на нашем терену, изразио је чуђење због директиве ПК о демобилизацији устаничких маса, о којој је сазнао од курира који је директиву однио у ОК Цетиње.

О овој директиви ја до тада нијесам ништа знао. Друг Дакић је претпостављао да ће се, с обзиром на овакву ситуацију, директива морати да мијења, па ми је предложио да заједно по-

ђемо у ПК. Сложио сам се, и пошли смо. Чим је Дакић стигао, отпочео је састанак ПК. Ја састанку нијесам присуствовао, већ сам се за вријеме његовог трајања одмарао у хладовини. Састанак није дуго трајао и како су се на њему ствари одвијале није ми познато, али знам да ми је послије њега саопштено да одмах кренем за Даниловград, да извршимо припреме и нападнемо град. То значи да је ова погрешна директива, која је рано тог јутра упућена у све крајеве Црне Горе, негдје око 17 часова тог истог дана опозвана — промијењена.

Ова директива је изазвала забуну и пометњу свуда гдје је пренесена. Послије саопштења о демобилизацији једног дијела маса, устаници у бијелопољском и колашинском срезу су се почели разилазити псујући комунисте и пријетећи им, али су, пошто је директива повучена, поново напали гарнизоне и ослободили ова мјеста. У срезу барском је припомогла колебању и бесперспективности, а у цетињском је усљед њеног дејства велики дио устаника грдећи комунисте напустио положаје и разишао се кућама. У никшићком срезу је скинута блокада гарнизона у Никшићу, уз оштре протесте устаника, па пошто је поново наређено да се гарнизон нападне, то је било немогуће извести. У срез подгорички директива није ни пренесена, изузев у Шипере, гдје су сељаци одбили да је прихвате. У даниловградски срез није ни пренесена. У андријевички је стигла касно, послије ослобођења града, а у беранском је повучена на вријеме. У западном дијелу Боке Которске (Херцег-Нови), по изјави делегата ПК Војина Николића, устаници су на ову директиву оштро реаговали и протестовали.

Као што се види, ова погрешна директива наишла је на једнодушан отпор устаника, а имала је и веома штетне посљедице, због чега је на савјетовању од 8. августа оштро критикована. Ту критику је ПК сасвим прихватио, чак је и иницирао, али је због тога оштро реаговао делегат ЦК, који је на савјетовање дошао тек када је оно завршено. Наредио је да се савјетовање понови, што је и учињено, па је оштро критиковао рад првог савјетовања, дискусију и резолуцију која је била донесена. Чак је својим апстрактним разглабањем наметнуо савјетовању своја смушнена схватања и резолуцију. То очигледно говори о томе да је ова погрешна директива била искључиво његово дјело.⁴

Оваква реаговања комуниста Црне Горе на ову погрешну директиву не непирају ни другови чије сам цитате у почетку навео.

Овим сам хтио да покажем да се на основу одлуке о устанку и директиве од 4. јула развијао општенародни устанак у Црној

⁴ Бошко Ђуричковић, *Организација и развој устанка у срезу даниловградском од капитулације Југославије до октобра 1941. године*, Војно-историјски гласник, 1/1950, 90; Исти, *Припреме и развој устанка у срезу Даниловградском, Устанак народа Југославије 1941*, књ. I, Београд 1962, 441—443.

Гори и да није била нужна никаква посебна директива о опште-народном устанку.

Сматрам да је у партијској организацији Црне Горе створена пометња директивом од 16. јула. Та је ситуација ипак превазиђена, али је пометња поново створена на поновљеном савјетовању око 10. августа. У практичном раду комунисти су слиједили правилан курс, јер поставке делегата због њихове смушености, неодређености и контрадикторности нијесу могли схватити ни спроводити. Схватили су да борбу треба водити до побједе и то су радили.

Са документима и поставкама делегата ЦК имао је доста посла и ЦК КПЈ. Морао је да проучава поставке делегата о томе да то није устанак већ да су то герилске акције, да преко њих треба припремити антифашистичку револуцију и томе слично. ЦК је у два своја писма објашњавао ствари које у Црној Гори нико сем делегата ЦК није постављао. У писму ЦК од 22. октобра 1941. године стоји: „Примили смо ваше материјале: писма, резолуције, као и писмо Вељково Покрајинском комитету. Ми се сада овде не можемо подробно изјаснити о вашим писмима и резолуцијама. Ваша резолуција, као и ваш став у другим материјалима, садрже такве крупне политичке и војне грешке које нас присиљавају да поништимо те ваше резолуције и тражимо од вас да сместа обуставите прорађивање тих резолуција у партијским организацијама, као и Вељково писмо. О основним вашим погрешкама казаће вам усмено друг Милутин, а подробније ћемо ми те грешке изложити у писму које ћемо вам послати у најкраћем року, заједно са нашим кратком резолуцијом, коју ћете ви требати да спроведете по партиским организацијама“⁵

Писмо које је овим најавио ЦК је послао 10. новембра 1941. године. Потписали су га Тито и Бевц. У њему су потанко анализирани погрешне поставке у поменутиим документима.

Документи који су донесени на партијском савјетовању од 10. августа у Црној Гори и њихов садржај уносили су и уносе забуну и код историчара, због тога што су у њима ствари постављене произвољно и без везе са ондашњим стварним стањем на територији Црне Горе.

О томе колико су ови документи били апстрактни и без везе са стварним стањем имамо оцјену Ивана Милутиновића у извјештају о стању у Црној Гори који је он упутио ЦК КПЈ 6. новембра 1941. године. У извјештају се каже: „Ја сам стигао 5. новембра и одмах, чим сам стигао, одржао сам састанак са бироом и представником ЦК другом Вељком. Из поднијетих усмених излагања и онога што сам видио на терену приликом проласка, добија се сасвим друга слика и стварно постоји друго стање него кад се чита резолуција и писмо друга Вељка“. Даље предлаже: „да се сачека долазак друга Вељка, па да се тек онда да крити-

⁵ Зборник НОР, том III, књ. 1, док. бр. 26.

ка... Тек после његовог реферата многе ће ствари бити јасније, и добит ће се права слика“.⁶

Као што се види, овдје је изричито наглашено да се „добија сасвим друга слика и стварно постоји друго стање него кад се чита резолуција и писмо друга Вељка“. Значи да је права слика нешто сасвим друго од онога што је презентирано у тим материјалима.

Сматрам да се поново може створити пометња ако се полази од поставке да су донесене двије одлуке о устанку, од којих друга мијења ону прву. Даље, сматрам да цитирана изјава може бити само допуна и разјашњење одлуке од 4. јула, а никако нешто друго.

На слично третирање овог питања наилазимо у књизи „Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945“ књига 1, издање Војноисторијског института ЈНА 1957. године. Тамо на страни 70. стоји: „Вероватно 17. јула делегат ЦК КПЈ и Покрајински комитет дали су директиву да се оружани устанак сведе на оквиру герилско-диверзантске борбе. Међутим, сутрадан 18. јула, после пријема директиве ЦК КПЈ за општи народни устанак, као и на основу расположења народа, одлучено је да се предузму напади и на насељена места“.

Овдје се тврди да је директива о општенородном устанку и нападу на насељена мјеста донесена на основу директиве ЦК КПЈ која је у Покрајински комитет стигла 18. јула. Као што је видљиво из до сада изложеног, ова тврдња нема везе са стварним стањем.

Не наводи се како и на који начин је стигла та директива у Црну Гору, као ни то шта је условило доношење те „нове директиве“.

Међутим, о свему овоме је довољно речено, али мислим да је нужно рећи и неколико ријечи о проблему веза између ЦК КПЈ и Покрајинског комитета. Из горњег цитата би се могло чак закључити да то и није био неки особит проблем. Неко погријеси, ЦК интервенише, и све иде како треба. Ствар не стоји тако. О томе рјечито говори цитирано писмо ЦК КПЈ од 22. октобра. Из њега се види да је ЦК добио материјале из Црне Горе, који говоре о јулском устанку и августовском савјетовању, тек почетком друге половине октобра, а његова интервенција и реговање на њих стигли су у ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак тек 6. новембра. Као што се види, услед лоших веза морало се доста дуг период радити самостално, на бази опште одлуке о устанку од 4. јула.

Какав су проблем представљале везе најбоље се види из сјећања друга Тита, која је објавила „Народна армија“ у свом броју од 18. децембра 1959. године. Тамо стоји: „Послије 13.

⁶ Исто, док. бр. 48.

јула, последије црногорског устанка, неки људи из Црне Горе дошли су у Београд преко Херцеговине и Босне са легитимацијама партизанске, односно устаничке власти. Они су причали много шта. Мислили смо да су претјеривали. Али колико смо касније видјели, није било много претјеривања. Заиста је то био један општи устанак у Црној Гори. Радило се о томе да добијемо детаљан извјештај. Морам да кажем да смо га добили тек у Ужицу, када је тамо дошао курир“.

Мислим да би ово могло бити мјесто да се нешто рече о директиви за општенародни устанак, која је према горњим тврдњама донесена последије одлуке од 4. јула. Али ни овдје о томе нема ни ријечи.

На крају, дубоко сам убијеђен да одлука и директива о устанку од 4. јула није мијењана никаквом накнадном директивом последије пар дана. Могло је бити само разјашњавања и у том смислу допуна, а никако не мијењања.

Као што смо видјели, устанак у Црној Гори је ишао својим током и та „нова директива“ на њега није имала никакав утицај. Али конструкције могу имати негативан утицај на схватање ситуације и изучавање тока устанка.

Бошко Ђуричковић